

The Role of Imagination in Constituting Objectivity According to Kant

Ali salmani* Saeed Haj Rashidian**

Received: 01/10/2017 | Accepted: 016/03/2019

Abstract

Kant believes providing objectivity is one of the most essential functions of imagination. The role of imagination in establishing objectivity includes both the epistemic determinant judgment related to understanding, and the aesthetic reflective judgment. Kant constantly places imagination in connection with matters such as understanding, self-consciousness and/or pure intuition, or common sense, and reflective judgment. Imagination has always maintained a core role in relation to other faculties of cognition. This role could be simply regarded as the possibility of constituting objectivity. This paper seeks, in the first step, to critique pure reason by addressing how imagination in relation with understanding serves as a source of objectivity and then provides answers as to how imagination in its unity with common sense and the operation of reflection presented in the critique of the faculty of judgment, provides an objective reference to them, without which, the common validity for aesthetic-taste judgment will be lost. Hence, in Kant's view, imagination has a requisite role in providing objectivity.

Keywords

imagination, understanding, self-consciousness, formation, reflective action, common validity, common sense.

* Associate professor of Bu Ali Sina University (corresponding author) salmani@basu.ac.ir

** PhD graduated of Bu Ali Sina University. iran hacisaheed@yahoo.com

Introduction

Imagination in Kantian philosophy has an important role. In this essay we try to determine the role of imagination. Kant claims the imagination plays an essential role in the constitution of objectivity. We can find the constitutive role of imagination in the *Critique of Pure Reason* and the *Critique of Judgment*. Kant believes providing objectivity is one of the most essential functions of imagination. The role of imagination in establishing objectivity includes both the epistemic determinant judgment, and the aesthetic reflective judgment. Kant constantly places imagination in connection with matters such as understanding, self-consciousness and/or pure intuition, or common sense, and reflective judgment. Imagination has always maintained a central role in relation to other faculties of cognition. This role can be simply considered as the possibility of constituting objectivity.

The role of Imagination in the *Critique of Pure Reason*

In the *Critique of Pure Reason* imagination serves understanding and has some essential functions without which objectivity is impossible. The first of these functions is that the imagination produces a transcendental formation which forms a connection between sensation and understanding in order to provide the possibility of applying categories of understanding. However, apart from this function, it is also considered as the origin of every kind of unity. For example, it creates unity in simple perceptions and creates the possibility of the formation of unity in sensory multiplicity; hence it can provide the condition for unity in manifold. Moreover, in relation to pure sensory intuitions, the imagination provides the possibility of their embodiment in time and space as a whole. Similarly, the imagination is the source of the unity of self-consciousness which is necessary for all our cognition. If we look at this collection of functions of imagination we will notice its essential role in the constitution of objectivity.

The role of imagination in the critique of power of judgment

In the critique of power of judgment, Kant doesn't take imagination to be in service of understanding; rather he regards it in its freedom. Here, imagination makes a connection with understanding as a whole. Although, this relation between them is not a conceptual one, rather, it is a type of harmony which Kant calls the free game of imagination and understanding. The free game has an epistemological function and is evaluated in two parts: the analysis of something beautiful and transcendental deduction. In other words, Kant wants to demonstrate the communicability of cognition in human beings through this coordinated game; because if this kind of communicability is not possible, the objectivity of knowledge is impossible as a whole. Kant, however, evaluates imagination in relation with pure reflective judgment and the common sense (*sensus communis*) as well. In this case, imagination first

supplies the material for reflective judgment and then discovers non-subjective others, in its relation with the common sense. In fact, the reason for the universal validity of taste judgments is the possibility for comparing actual subjective judgment with the possible judgments of these objective others.

Conclusion

The role of imagination in the Critique of Pure Reason is so essential that without taking it into consideration, we cannot achieve any objectivity for the empirical rules gained through understanding and intuition and even experience itself loses its possibility as a judgment. Therefore, one can understand how imagination provides objectivity for judgments related to understanding.

Kant's main concern in the Critique of Judgment, in which he addresses understanding and imagination in relation to each other, is an epistemological concern which cannot be explained through taste-aesthetic judgment. From this view, taste-aesthetic judgments come under cognitive judgments and Kant tries to provide a cognitive foundation based on the universal communicability of our cognitive faculties for the conformity of judgment with the object. On the other hand, in the transcendental deduction for the aesthetic judgments, Kant has another approach to imagination. In this approach, imagination combines with the act of reflection and *sensus communis*. By combining with the act of reflection, the imagination provides a represented form of perception which is necessary data for applying reflective judgment. From another aspect, by the eliminating specific condition of the subject and by creating the possibility for the comparison of subjective judgment with the possible judgments of others, the imagination provides the condition for the communicability of taste-aesthetic judgments based on the *sensus communis* which is in fact, providing the possibility of necessity for it. However, through the *sensus communis*, the imagination gains access to a non-objective and objective matter that is others. If others were not considered as objective persons that have possible judgments, valid universal communicability, and as a result, the necessity of taste-aesthetic judgments would not be achieved. By what has been discussed so far, it is clear that the function of imagination is essential for the constitution of objectivity in both critiques.

References

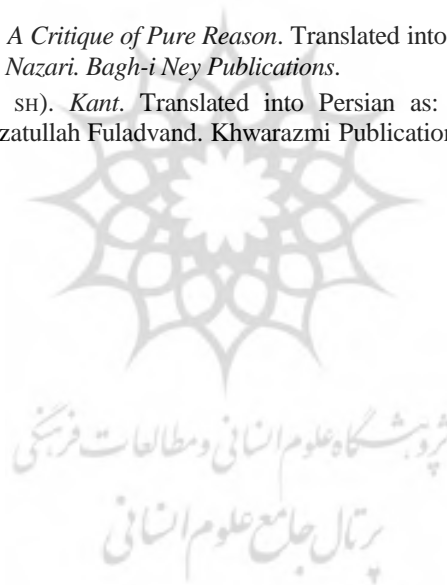

- Allison, H. (2001). *Kant's Theory of Taste*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Allison, H. (1983). *Kant's Transcendental Idealism*. London : Yale University Press.
- Arendt, H. (1992). *Kant's Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goudeli, K. (2002). *Challenges to German Idealism: Schelling, Fichte and Kant* Gordonsville, United States. : Springer.

- Guyer, P. (1997). *Kant and the Claims of Taste*. Cambridge: the Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Guyer, P. (2008). *Knowledge, Reason and Taste*. New Jersey, United States : Princeton University Press.
- Kant, I. (1998). *Critique of Pure Reason*. Translated and Edited by Paul Guyer and Allen W. Wood. Cambridge : The Press Syndicate of the University of Cambridge.

References in Arabic / Persian

- Abdul Karimi, B. (1391 SH). *Heidegger va Este'la (sharhi bar tafsir-i Heidegger az Kant) [Heidegger and the transcendent, an explanation on Heidegger's commentary by Kant]*. Qoqnu Publications.
- Kant, I. (1388 SH). *A Critique of Judgment*. Translated into Persian as: *Naqd-i Quvve-i Hukm (a critique of the faculty of judgment)*, by: Abdul Karim Rashidian. Ney Publications.
- Kant, I. (1390 SH). *A Critique of Pure Reason*. Translated into Persian as: *Naqd-i Aql-i Mahz*, by: Behrouz Nazari. *Bagh-i Ney Publications*.
- Korner, S. (1380 SH). *Kant*. Translated into Persian as: *Falsafa-i Kant (Kant's philosophy)*, by: Izzatullah Fuladvand. Khwarazmi Publications.

کارکرد تخیل در تقویم عینیت از منظر کانت

علی سلمانی* | سعید حاج رشیدیان**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۷/۰۹ | تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۲۵

چکیده

کانت معتقد است که یکی از اساسی‌ترین کارکردهای تخیل، فراهم آوردن عینیت است. نقش تخیل در تقویم عینیت هم شامل احکام متعین شناختی مربوط به فاهمه است و هم شامل احکام تأملی زیبایی شناختی. او همواره تخیل را در ارتباط با اموری همچون فاهمه و خودادراکی نفسانی و شهودهای محض، یا مشترک و حکم تأملی قرار می‌دهد. تخیل در ارتباط با دیگر قوای شناسایی همواره نقش محوری داشته است. این نقش را به سادگی می‌توان امکان تقویم عینیت دانست. این نوشتار در گام نخست، به مسئله چگونگی تأمین عینیت از سوی تخیل در همکاری‌اش با فاهمه - در نقد عقل محض - خواهد پرداخت و سپس به این سؤال خواهد پرداخت که تخیل چگونه در اتحاد با حس مشترک و عمل تأمل مطرح شده در نقد قوه حکم فراهم آورنده مرجعی عینی برای آنهاست؛ به گونه‌ای که بدون آن امکان اعتبار همگانی برای احکام ذوقی-زیبایی شناختی از دست خواهد رفت.

کلیدواژه‌ها

تخیل، فاهمه، خودادراکی، شاکله، عمل تأمل، اعتبار همگانی، حس مشترک.

alisalmani1358@gmail.com

hacisaeed@yahoo.com

* دانشیار دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران (نویسنده مسئول)

** دانش آموخته فلسفه هنر دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

مقدمه

کانت نقش ممتازی برای تخیل در منظومه فکری اش تدارک می‌بیند. تخیل در اندیشه او همواره در ارتباط با دیگر قوای شناختی ما قرار می‌گیرد. در نقد عقل محض تخیل اگرچه از فاهمه مستقل است، اما خدمت‌گزار آن به حساب می‌آید. کانت در آنجا تخیل را به عنوان قوه‌ای در نظر می‌گیرد که به واسطه تولید شاکیله استعلایی میان شهود حسّی و فاهمه محض پل می‌زند و از این طریق امکان اطلاق مقولات را بر شهود حسّی ایجاد می‌کند، اما کارکرد تخیل در آنجا صرفاً محدود به شاکیله‌سازی نیست، بلکه افزون بر آن، منشأ هر وحدت تألیفی است. به اعتقاد کانت، کار اصلی تخیل ایجاد وحدت در کثرت حسّی است. پس تخیل می‌تواند همچنین با کثرت ادراکات ساده در ارتباط باشد. افزون بر این، تخیل در ارتباط با شهودهای محض زمان و مکان نیز در ارتباط قرار می‌گیرد و حتی خود زمان و مکان را به مثابه کل، قابلیت تجسّم می‌بخشد. نقش تخیل در نقد عقل محض در ارتباط با خود ادراکی نفسانی و فراهم ساختن این‌همانی آن نیز چشم‌گیر است. در هر صورت، تخیل در نقد عقل محض شرط امکان عینیت تجربه و قوانین تجربی مربوط به قواعد فاهمه است.

در نقد قوه حکم کارکرد تخیل نقش ممتازتری می‌یابد. در اینجا دیگر تخیل در خدمت فاهمه نیست، بلکه تخیل در آزادی اش لحاظ می‌شود. کانت در نقد قوه حکم این مسئله را عنوان می‌کند که تخیل آزاد برای آن‌که تبدیل به امری آشفته نشود، باید با فاهمه به‌طور کلی در ارتباط قرار گیرد. البته، روشن است که این رابطه، رابطه‌ای مبتنی بر مفهوم نیست، بلکه کانت از آن با عنوان «بازی آزاد میان تخیل و فاهمه» نام می‌برد. کارکرد تخیل در بازی آزاد با فاهمه را کانت در دو قسمت از نقد قوه حکم بسط می‌دهد: تحلیل امر زیبا و استنتاج استعلایی حکم ذوقی. در کل می‌توان گفت که کانت نقش تخیل را در بازی آزاد در هر دو بخش به عنوان امری که دارای کارکردی صرفاً معرفت‌شناسانه و شناختی است در نظر می‌گیرد. اغلب مفسران کانت بر این باور هستند که بازی آزاد تخیل و فاهمه در هر دو بخش تحلیل امر زیبا و استنتاج استعلایی ربط چندانی به حکم ذوقی ندارد و باید کارکرد آن را ذیل کارکرد احکام شناختی طبقه‌بندی کرد، اما کانت کارکرد دیگری را نیز در استنتاج استعلایی برای تخیل در نظر می‌گیرد که با حکم تأملی محض و حس مشترک^۱ متحد است. تخیل در این رابطه نخست داده حکم تأملی را فراهم می‌کند و سپس در اتحاد با حس مشترک امری غیر سوپژکتیو و عینی را می‌یابد که عبارت است از دیگران. بدون این دیگران عینی و لحاظ کردن احکام ممکن آنها اعتبار همگانی حکم ذوقی-زیبایی شناختی و از این‌رو، ضرورت آن ممکن نمی‌شود. پس تخیل در نقد قوه حکم کاشف مرجع عینی برای اعتبار کلی و ضرورت حکم ذوقی-زیبایی شناختی است. از همین‌رو، این نوشته بر آن است تا کارکردهای تخیل را در تقویم

1. sensus communis

عینیت در نقد عقل محض و نقد قوه حکم بررسی کند. به ذکر است که تخیل در ارتباط با آثار هنری و تولید آنها در نقد قوه حکم، اهمیت بسزایی دارد و کانت تلاش می‌کند آن را در ارتباط با ایده‌های عقلی، ایده‌های زیبایی‌شناختی و نمادگرایی توضیح دهد؛ تخیل در این معنا مورد نظر این مقاله نیست.^۱

۱. نقش تخیل در تقویم عینیت بر اساس نقد عقل محض

هیوم از تخیل به عنوان امری که دارای قابلیت ایجاد ضرورت در طبیعت است، نام می‌برد. از دید او اگرچه این ضرورت امری موهوم است، اما طبیعت ذهن بنا بر کاربرد طبیعی خویش آن را به واسطه تخیل ایجاد می‌کند (Guyer, 2008, p. 84). از نظر او، تخیل به نحو طبیعی از انطباعات حاصل شده توسط یک نوع به سمت انطباعات نوع دیگر حرکت می‌کند و مابین آنها قائل به وجود ضرورت می‌شود (Guyer, 2008)، اما هیوم خطری در این نوع فعالیت تخیل نمی‌بیند. از نظر او، تخیل هر گاه به سمت تأسیس ضرورت برای علت آغاز وجود رود، کاربرد آن خطر آفرین و مغالطه‌آمیز می‌شود. او معتقد است که فلاسفه به خاطر همین پرواز خیال است که به خطا افتاده‌اند: «هیچ چیز برای عقل خطرناک‌تر از جهش تخیل نیست، این همان امری است که فلاسفه را به خطا انداخته است» (Guyer, 2008, p. 84). اما تخیل در اندیشه کانت جلوه دیگری می‌یابد. کانت در نقد عقل محض تلاش می‌کند که خیال را به عنوان قوه‌ای مستقل از فاهمه و حس، دارای چنان قدرتی تبیین کند که می‌تواند عینیت جهان را بسازد. از نظر او، «تخیل قوه حاضر ساختن یک ایزه در شهود است حتی بدون آن که آن ایزه در شهود حاضر باشد» (Kant, 1998, B151). همان‌طور که می‌دانیم، از نظر کانت، شهود صرفاً می‌تواند در ارتباط مستقیم با آنچه که داده شده است، عینی را در اختیار ما قرار دهد، اما هنگامی که عین از دایره ادراک حسی خارج شد، شهود دیگر نمی‌تواند صورت عین را بازنمایی کند. به بیان دیگر، شهود و حس صرفاً تعیین‌پذیر^۲ هستند، در حالی که تخیل می‌تواند خودانگیخته^۳ باشد و از این‌رو، به دوباره حاضر ساختن^۴ آن عین برای آگاهی پردازد (Kant, 1998, B152).

اما باید توجه داشت که کانت میان کارکرد تجربی و استعلایی قوه تخیل تمایز می‌نهد و برای توضیح این تمایز، تخیل را به تخیل تولیدی و بازتولیدی تقسیم می‌کند (Kant, 1998, B152). از نظر او، قوه تخیل بازتولیدی «منحصراً تابع قوانین تجربی، یعنی قوانین تداعی است و به همین دلیل،

۱. برای آگاهی از نقش تخیل در ارتباط با آثار هنری، نک: ماحوزی، ۱۳۹۴.

2. determinable

3. spontaneity

4. represent

به توضیح امکان شناخت پیشین کمک نمی‌کند و به این دلیل، به فلسفه استعلایی متعلق نیست، بلکه به روان‌شناسی تعلق دارد» (کانت، ۱۳۹۰، ۱۵۲B).

اما قوه تخیل تولیدی که عین خودانگیختگی است و در نتیجه می‌تواند «به نحو پیشین صورت حس را مطابق با وحدت ادراک نفسانی تعیین کند» (همان) به حوزه فلسفه استعلایی متعلق است. در اینجا باید تلاش کنیم که کارکردهای قوه تخیل تولیدی را توضیح دهیم و از آن طریق نشان دهیم که قوه تخیل تولیدی چگونه حوزه عینیت را تقویم می‌کند.

از نظر کانت، نخستین کارکرد قوه تخیل تولیدی^۱ ادراک از طریق تصویر است (Kant, 1998, A 121). این ادراک عبارت است از وحدت دادن به کثرت موجود در امور پدیداری. به بیان دیگر، آنچه توسط ادراک حسی با آگاهی ارتباط برقرار کرده است در خود دارای نوعی کثرت است و به صورت امور تجزیه شده و منفرد در آگاهی یافت می‌شود. از این‌رو، در اینجا به نوعی تألیف نیاز داریم تا این قطعات منفرد را با یکدیگر وحدت دهیم. از نظر کانت این وحدت توسط قوه تخیل حاصل می‌شود. تخیل کثرت حاصل شده در آگاهی را به واسطه تصویر^۲ وحدت می‌دهد و بدین وسیله آنها را درک می‌کند: «پس قوه تخیل برای آن که کثرت شهود را به یک تصویر انتقال دهد وجود دارد؛ بنا براین، قوه تخیل باید از قبل تأثرات حسی را در فعالیت خود بپذیرد، یعنی آنها را ادراک کند» (Kant, 1998, A 121).

از نظر کانت، این کارکرد قوه تخیل تولیدی و از این‌رو، استعلایی است؛ زیرا نه تنها چنین وحدتی در خود تجربه قابل یافت نیست، بلکه این وحدت امکان کل تجربه پدیداری را برمی‌سازد و بدون آن امکان تجربه از دست می‌رود. در اینجا برای آن که بتوانیم کارکرد تألیفی تخیل را در مورد وحدت دادن به کثرت ادراک حسی تصور کنیم، کافی است بیندیشیم که «ما از متعلق شهود در زمان ۱، شهود حسی ۱ و در زمان ۲، شهود حسی ۲، ... را داریم، اما وقتی ما از شهود حسی ۲ در زمان ۲ برخوردار می‌شویم، شهود حسی ۱ در زمان ۱، در ما زایل می‌شود مگر آنکه در ماستعدادی وجود داشته باشد که کثرت شهود حسی در زمان‌های کثیر را حفظ کند» (عبدالکریمی، ۱۳۹۱، ص ۲۷۱).

بنابراین، از نظر کانت، نخستین کارکرد «قوه تخیل» تألیف کثرت توسط تصویر است که می‌توان آن را «ادراک» نامید. از طریق این تألیف، تجربه به صورت منسجم ممکن می‌شود.

دومین کارکرد استعلایی قوه تخیل از نظر کانت، تألیف کثرت حسی زمان و مکان و از این طریق امکان تصور خود زمان و مکان است. به اعتقاد او، تخیل این کار را به واسطه تألیف محض انجام می‌دهد. تألیف محض عبارت است از «تألیف ادراک ساده به شکلی مداوم با تألیف باز تولید» (کانت، ۱۳۹۰، ۱۰۲A). به عبارت دقیق‌تر، ادراک ساده - که عبارت است از ادراک کثرت توسط تصویر و فراهم

1. apprehension

2. image

آوردن وحدت از دل آن - می‌تواند با کارکرد بازتولیدی قوه تخیل همراه شود و از این طریق زمان و مکان را تقویم کند. قوه تخیل به‌گونه‌ای عمل می‌کند که خود زمان و مکان به عنوان کل قابل تجسم شوند و سپس قطعات مختلف زمان و مکان قابلیت تصور پیدا کنند و از اینجا ابژه‌هایی که در گستره حدود آنها واقع می‌شوند، ممکن شوند. کانت در توضیح این مطلب، می‌گوید اگر ما خطی را در ذهن خود رسم کنیم یا زمانی را از یک بعد از ظهر خاص تا بعد از ظهر دیگر در نظر آوریم، تنها زمانی موفق به انجام چنین کاری می‌شویم که قطعات اولیه خط و لحظات سپری شده زمان را در ذهن خویش کماکان داشته باشیم. به بیان دیگر، اگر قطعات خط یا لحظات سپری شده، دیگر در ذهن ما حضور نداشته باشند، تصور خط یا یک دور خورشیدی بی‌معنا خواهد بود: «اما اگر تصورات گذشته (قسمت‌های اولیه خط، قسمت‌های گذشته زمان، یا واحدهایی که به‌طور مقدماتی تصور شده‌اند) همیشه از فکر خارج شوند و در پیشرفت به سوی تصورات آینده، تصورات گذشته را تولید نکنم، آن وقت هرگز یک تصور کل... و حتی تصورات اساسی بسیار محض و اولیه مکان و زمان نمی‌تواند به‌وجود آید» (همان).

آلیسون در توضیح این قطعه، معتقد است که «من باید بتوانم تا کل زمان‌هایی را که «اکنون» نیستند و در نهایت، آن زمان کلی و منفرد را که هر زمان انضمامی دیگری صرفاً جزئی از آن است، در تخیل خود به تصور درآورم، این همان امری است که من به‌واسطه قوه تخیل می‌توانم آن را انجام دهم» (Allison, 1983, p. 161).

کانت معتقد است که به‌واسطه این تألیف محض نه تنها کثرت شهود حسی (زمان و مکان) وحدت پیدا می‌کند، بلکه خود زمان و مکان به عنوان کل قابل تجسم می‌شوند و از این طریق تجربه نیز تقویم می‌شود. سومین کارکردی که کانت برای قوه تخیل در نظر می‌گیرد، کارکرد آن به مثابه شرط پیشین امکان هرگونه تألیف کثرت به عنوان مبنای وحدت ادراک نفسانی است. از دید کانت، برای آن‌که قادر باشیم به عنوان فاعل شناسا دارای شناخت از اعیان شویم و اعیان به عنوان متعلق شناخت بر ما پدیدار شوند، لازم است که در ابتدا نسبت به خود آگاه باشیم. کانت این آگاهی را آگاهی به این‌همانی خود یا من می‌داند. او به این مسئله اشاره دارد که بدون در نظر گرفتن یک وحدت این‌همان استعلایی که همان «آگاهی خویش من به مثابه ادراک نفسانی اصلی» است، نمی‌توانیم تصویری از آگاهی به ابژه - به مثابه متعلق شناخت - پیدا کنیم (کانت، ۱۳۹۰، A116) از این‌رو، «امکان صورت منطقی هر نوع شناخت، ضرورتاً مبتنی است بر این ادراک نفسانی به مثابه یک قوه» (همان) به عبارت ساده‌تر، فاعل شناسا برای آن‌که بتواند واجد هر نوع صورت شناختی شود باید نسبت به این مسئله آگاهی داشته باشد که جریان آگاهی که حاوی متعلق شناخت است نه در هر آگاهی، بلکه در آگاهی خود او در جریان است. از این‌رو، تمام شناخت‌های ممکن برای سوژه از این طریق که آنها صورت‌های شناسایی متفاوت برای یک سوژه هستند و در واقع، باید چنین سوژه‌ای وجود داشته باشد تا صورت‌های متفاوت شناسایی

بتوانند در جایی ظهور کنند وحدت می‌یابند. پس بنا بر قاعده این همانی ادراک نفسانی استعلایی هر شناختی صرفاً هنگامی تبدیل به شناخت می‌شود که به واسطه یک «من می‌اندیشم» وحدت پیدا کند، اما کانت از آنجا که به نحو پیشین امکان هر نوع وحدتی را به واسطه قوه تخیل ممکن می‌داند، نتیجه می‌گیرد که این همانی ادراک نفسانی باید توسط قوه تخیل استعلایی وحدت پیدا کند: «بنابراین، وحدت استعلایی ادراک نفسانی مربوط می‌شود به ترکیب محض قوه خیال، به مثابه شرط پیشین امکان هر نوع ترکیب کثرت در یک شناخت... بنا بر این، اصل وحدت ضروری ترکیب (تولیدی) محض قوه خیال پیش از ادراک نفسانی، مبنای امکان هر نوع شناخت، به‌ویژه تجربه را تشکیل می‌دهد» (همان، ۱۱۸A).

شاید این یکی از مهم‌ترین کارکردهایی است که کانت برای قوه تخیل قائل می‌شود. از دید کانت، از آنجا که تألیف قوه تخیل متقدم‌ترین نوع تألیف است و ادراک نفسانی استعلایی تألیفی است که کثرات صور شناسایی را وحدت می‌دهد و به‌علاوه امری است که تجربه را ممکن می‌کند، از این‌رو، قوه تخیل تألیف خودآگاهی نفسانی را فراهم می‌آورد. از این مطلب می‌توان چنین نتیجه گرفت که قوه تخیل به واسطه تألیف محضی که انجام می‌دهد و وحدت ادراک نفسانی را فراهم می‌آورد - که خود مبنای تجربه است^۵ در واقع، امکان تجربه را فراهم می‌کند.

چهارمین کارکردی که کانت برای قوه تخیل در نقد عقل محض در نظر می‌گیرد، تولید شاکله است. از نظر کانت، شاکله «تصور روش کلی مخیله است در ایجاد صورتی خیالی برای یک مفهوم... قاعده‌ای است برای ترکیب در متخیله» از این‌رو، «شاکله چیزی است بین مفهوم و ادراک... که به برکت این ویژگی می‌تواند مفهوم را به مصداق ربط دهد» (کورنر، ۱۳۸۰، ص ۲۰۵).

از نظر کانت، قوه تخیل به واسطه ایجاد شاکله بین فاهمه و حساسیت پیوند ایجاد می‌کند و بدون چنین پیوندی استنتاج استعلایی مقولات میسر نمی‌شود. در واقع، اگر نتوانیم نشان دهیم که چگونه می‌توان مفاهیم محض فاهمه را بر حسیات اطلاق کرد، امکان احکام تألیفی پیشین منتفی می‌شود. کانت بر این باور است که شاکله‌ها به واسطه ویژگی بینابینی که دارند، از یک طرف با مقولات تجانس پیدا می‌کنند و از طرف دیگر، با حسیات. پس در بحث شاکله‌ها کانت می‌کوشد «که میان مقولات (مفاهیم محض فاهمه) با تجربه، یعنی آنچه در شهود تجربی داده می‌شود، پیوند برقرار کند تا به این ترتیب واقعیت عینی مقولات را اثبات نماید» (عبدالکریمی، ۱۳۹۱، ص ۲۷۹).

هانا آرنت بر این اعتقاد است که شاکله از نظر کانت امری شبیه به ایده افلاطونی است (Arendt, 1992, p. 82). پس «شاکله امری است مابین فکر و حس که صرفاً در فکر یافت می‌شود و تا جایی که نادیدنی است مربوط به اندیشه است و از آنجا که همانند تصویر است، به حس تعلق دارد» (Arendt, 1992, p. 82) و از آنجا که در ادراک حسی هر امر انضمامی مانند «این میز» یک امر کلی مانند «میز بماهو» دخالت دارد، از این‌رو، ادراک حسی بدون تخیل که منشأ

شاکله‌هاست، ممکن نمی‌شود (Arendt, 1992, p. 82).

اما شاکله چگونه می‌تواند میان فاهمه (مقولات) و شهود حسی رابطه برقرار کند؟ در واقع، شاکله این کار را به‌واسطهٔ زمان انجام می‌دهد. کانت می‌نویسد: «شاکله هر مقوله یک تعین زمان را در خود متعین می‌کند و قابل تصویر کردن می‌سازد...» (کانت، ۱۳۸۰، ۱۴۵). پس شاکله، در واقع، چیزی نیست جز مقوله‌ای که توسط تعینات زمان مشخص می‌شود، یعنی مقید به تعین استعلایی زمان می‌شود. این تعین استعلایی زمان به نوعی قواعد پیشین توالی زمانی را به دست می‌دهد. از نظر کانت، شاکله محض کمیت «عدد» است که تمثلی است متشکل از آحاد متجانس توالی (هارتاک، ۱۳۸۷، ص ۶۶). شاکله کیفیت، عبارت است از ترکیب احساس یا ادراک حسی با تمثیل زمان؛ پس این شاکله، پر کردن زمان است (همان، ص ۶۷).

ذیل مقوله نسبت، شاکله مقوله جوهر، عبارت است از دوام امر واقع در زمان (همان) و سرانجام ذیل مقوله جهت، شاکله مقوله مشارکت، عبارت است از همبودی تعینات یک جوهر با تعینات جوهری دیگر، بر طبق یک قاعده کلی (همان)

با توجه به آنچه آمد، روشن می‌شود که قوه تخیل استعلایی به‌وسیله شاکله‌ها که تعین زمان هستند میان مقولات و امور حسی وحدت ایجاد می‌کنند. تصور کانت این است که فاهمه به‌واسطهٔ تألیف قوه تخیل استعلایی که صرفاً وحدت کثرات شهود به‌وسیله حس درونی یا زمان است به نحو غیر مستقیم به وحدت ادراک نفسانی که خود شرط امکان تجربه و شناخت است، می‌انجامد (کانت، ۱۳۹۰، ۱۴۲). از اینجا می‌توان تصور کرد که چگونه قوه تخیل امکان تجربه را فراهم می‌کند.

پس چهار کارکرد قوه تخیل استعلایی عبارتند از: ۱) ادراک از طریق تصویر که به کثرات حسی وحدت می‌دهد و برای آنها تألیفی اولیه و ساده ایجاد می‌کند؛ ۲) تألیف کثرات زمان و مکان و از این طریق، مجسم ساختن خود زمان و مکان؛ ۳) تألیف ادراک نفسانی استعلایی و فراهم آوردن وحدت این‌همانی خود؛ ۴) تولید شاکله و تشخیص مقولات به‌واسطهٔ تعینات حس درونی (زمان).

باید به این چهار کارکرد قوه تخیل استعلایی به‌خوبی توجه کرد تا متوجه شد که از نظر کانت، بدون قوه تخیل استعلایی نه تنها نمی‌توانیم وحدتی برای شناخت ایجاد کنیم، بلکه تجربه بماهوی نیز ناممکن خواهد شد. از این جهت می‌توان قوه تخیل استعلایی را شرط امکان تجربه عینی در نظر گرفت. به عبارت دقیق‌تر، اگر قوه تخیل استعلایی است که به ما امکان می‌دهد زمان و مکان را همچون کل مجسم سازیم و نیز وحدت خودآگاهی نفسانی سرچشمه گرفته از تألیف ماتقدم آن است. از این رو، قوه تخیل استعلایی امکان تصور هرگونه عینیتی است که مقولات می‌توانند داشته باشند. چنانکه نشان داده شد، عینیت مقولات در گرو تشخیص آنها توسط تعین زمانی به‌وسیله قوه تخیل استعلایی است. از این رو، زمان و مکان به عنوان شهودات حسی و مقولات به عنوان قواعد طبیعت تنها به‌واسطه تخیل

استعلایی قابلیت انطباق بر یکدیگر را پیدا خواهند کرد تا از این طریق تجربه عینی ممکن شود.

۲. نقش تخیل در تقویم عینیت حکم زیبایی‌شناختی بر اساس نقد قوه حکم

دیدگاه کانت درباره تخیل در نقد قوه حکم با آن‌چه در نقد عقل محض دیدیم، کاملاً متفاوت است. در اینجا کانت تلاش می‌کند تا موقعیت فاهمه را نسبت به تخیل تضعیف کند (Goudeli, 2002, p. 47). از این‌رو، فاهمه تبدیل به موضوع تخیل می‌شود؛ تخیلی که بدون مفاهیم در حال شاکله‌سازی است (Goudeli, 2002, p. 47). از آنجا که در نقد قوه حکم ارزیابی ابژه به مثابه امر زیباست و این کار باید توسط قوه حکم انجام گیرد، کانت تخیل را به عنوان اساسی‌ترین قوه در خدمت قوه حکم می‌گذارد و در نتیجه، نقش جدیدی را برای تخیل تدارک می‌بیند (Goudeli, 2002, p. 47). کانت معتقد است:

... ذوق یک قوه داور است درباره عینی در نسبت با قانون‌مندی آزاد قوه متخیله. پس اگر در حکم ذوقی، قوه متخیله باید در [حالت] آزادی اش لحاظ شود، بنا بر این، پیش از هر چیز نه به مثابه بازتولیدکننده، یعنی تابع قوانین تداعی، بلکه به مثابه تولیدکننده و خودانگیز (به مثابه خالق صور دلخواه شهودهای ممکن) لحاظ شود (کانت، ۱۳۸۸، ص ۱۵۱).

کانت در نقد قوه حکم تمام تعینات مفهومی برای حکم زیبایی‌شناختی را به کناری می‌نهد و بر این اعتقاد اصرار می‌ورزد که «کنار گذاشتن تعینات مفهومی در حکم زیبایی‌شناختی صرفاً بر بی‌واسطه بودن محض حکم دلالت ندارد، بلکه نشان می‌دهد که حکم زیبایی‌شناختی ذاتاً امری است که نمی‌تواند پذیرای مفاهیم باشد؛ پس نمی‌توان گفت که حکم زیبایی‌شناختی صرفاً به جهت منطقی مقدم بر هر تعین مقولی است» (Goudeli, 2002, p. 47). به بیان دیگر، حکم زیبایی‌شناختی نه تنها نمی‌تواند به‌واسطه مقولات فاهمه تعین پیدا کند، بلکه ذاتاً مقدم بر آنهاست و حتی مبنای ایستمولوژیک آنها را تشکیل می‌دهد.

اما چگونه حکم زیبایی‌شناختی یا به عبارت کلی‌تر حکم ذوقی مقدم بر تعینات مفهومی و مقولی می‌تواند مبنای ایستمولوژیک احکام تعینی مربوط به فاهمه قرار بگیرد؟ و آیا این تنها حالتی است که می‌توان برای حکم زیبایی‌شناختی به مثابه حکم تأملی در نظر گرفت یا حالات دیگری نیز برای آن قابل تصور است؟ برای پاسخ دادن به این سؤالات باید به نقش تخیل در فرآیند تألیف حکم زیبایی‌شناختی بپردازیم. ما این کار را به‌واسطه مد نظر قرار دادن بخش تحلیل امر زیبا و استنتاج استعلایی امر زیبا در نقد قوه حکم انجام می‌دهیم.

کانت در بخش تحلیل امر زیبا به این مسئله اشاره می‌کند که تخیل به‌واسطه وارد شدن در رابطه با فاهمه وارد نوعی بازی آزاد می‌شود. از نظر او، این بازی آزاد میان تخیل و فاهمه به مثابه قوای شناختی ما

به‌طور کل، همان امری است که به ایجاد لذت می‌انجامد. کانت در اینجا برای نشان دادن نوع رابطه تخیل و فاهمه که همواره در تألیف حکم زیبایی‌شناختی همچون بازی میان آنها جلوه‌گر می‌شود، از غایت‌مندی صورت استفاده می‌کند. غایت‌مندی صورت اشاره دارد به نوعی فعالیت قوای شناختی که اگرچه در آن مفهوم خاصی در کار نیست، اما به هر جهت قاعده‌مند است و می‌توان آن را به نحو ذهنی واجد نوعی غایت‌مندی بدون غایت در نظر گرفت. به اعتقاد کانت:

آگاهی از غایت‌مندی صرفاً صوری در بازی قوای شناختی ذهن در تصویری که به‌واسطه آن عینی داده می‌شود، همان لذت است؛ زیرا حاوی مبنایی ایجابی برای فعالیت ذهن از جهت تحریک قوای شناختی آن و بنا بر این حاوی علیتی درونی (که غایت‌مند است) از جهت شناخت به‌طور کلی است، اما بدون این‌که به هیچ شناخت معین محدود باشد و در نتیجه حاوی صورت صرفی از غایت‌مندی ذهنی یک تصور در حکمی زیبایی‌شناختی است (کانت، ۱۳۸۸، ص ۱۲۵).

از اینجا روشن می‌شود که با ورود تخیل در بازی آزاد با فاهمه، ما با واکنشی همچون لذت سر و کار خواهیم داشت که معطوف به نوعی غایت‌مندی است که به سمت مفهوم یا اراده متمایل نیست، بلکه در عوض از آن جهت که سبب برانگیخته شدن قوای شناختی برای ورود به نوعی بازی هماهنگ می‌شود، به لحاظ سوژکتیو، قابل اعتبار است. در قوه حکم تأملی، هماهنگی (هارمونی) قوای شهودها و مفاهیم و نه خود شهودها و مفاهیم در یک فعالیت آزادانه و تعینی قوه خیال، به انتزاع صورت محض اعیان مورد تأمل، منجر می‌شود (ماحوزی، ۱۳۹۴، ص ۱۸۱). پل‌گایر برای توضیح رابطه میان قوای شناختی که عبارت است از بازی میان تخیل و فاهمه در بخش تحلیل امر زیبا بر این باور است که ماهیت این بازی به‌گونه‌ای است که کثرت اعیان داده شده به نحوی وحدت می‌یابد که مطابق با هیچ قاعده انضمامی و تعیین‌یافته از سمت فاهمه نیست و در عوض آن مطابق با کثرتی از قواعد ممکن است (راجرسون، ۱۳۹۴، ص ۲۴).

از نظر گایر بازی آزاد میان تخیل و فاهمه این‌گونه نیست که عاری از هر گونه مفهوم یا قاعده‌ای باشد، بلکه آن به وجود مفاهیم متنوعی برای یک کثرت یا عین داده شده، اذعان دارد (همان). پس در بازی تخیل و فاهمه یک مفهوم متعین برای یک کثرت وجود ندارد، بلکه طیفی از مفاهیم و قواعد ممکن را می‌توان برای یک کثرت خاص در نظر گرفت.

از همین‌رو، از منظر گایر بازی قوای شناختی گشودن فضایی بر روی امکانی از مفاهیم ممکن است که هیچ یک بر دیگری مرجح نیستند. برای توضیح رابطه میان قوای شناختی ما به‌طور کل در حکم زیبایی‌شناختی آلیسون بر این اعتقاد اصرار می‌ورزد که میان حکم زیبایی‌شناختی و حکم شناختی مبتنی بر مفاهیم شباهت وجود دارد (همان، ص ۲۶). این شباهت بر وحدت کثرات مبتنی است به این

صورت که در حکم شناختی وحدت مبتنی بر کشف قاعده به خصوصی در میان کثرات است، اما در حکم زیبایی شناختی قاعده وحدت کثرات به نحو کلی و فی نفسه داده می شود که از هر جهت «پیش شناختی» است و به لحاظ منطقی بر مفهوم سازی تقدم دارد (همان).

کینسبورگ نیز برای توضیح رابطه میان تخیل و فاهمه، حکم زیبایی شناختی را به پروسه اکتساب مفهوم تجربی برمی گرداند و معتقد است که با بازی آزاد میان تخیل و فاهمه سوژه برای نخستین بار تشخیص می دهد که یک کثرت خاص به نحو کلی باید تابع قاعده ای باشد؛ اگرچه در مرحله حکم زیبایی شناختی ماهیت آن قاعده هنوز مشخص نیست (همان، ص ۳۱).

در صورت توجه به تفاسیر متفاوتی که در مورد رابطه تخیل با فاهمه در تحلیل امر زیبا ارائه شده است، متوجه این نکته می شویم که بازی آزاد میان تخیل و فاهمه در تحلیل امر زیبا در خدمت حکم ذوقی قرار ندارد و در حوزه اپیستمولوژیک باقی می ماند و تخیل صرفاً به عنوان وزنه ای که باید تعادلش را با فاهمه حفظ کند در نظر گرفته می شود. ماهیت این تعادل در حکم زیبایی شناختی از آن جهت ضرورت دارد که یا منشأ لذت است یا امکان وجود مفاهیم متنوع را برای یک کثرت انضمامی در نظر می گیرد، یا نوعی پیش شناخت است که امکان وحدت کثرات را به صورت فی نفسه در نظر دارد و یا به نحو پیشامفهوم کثرت را تابع قاعده ای می کند که ماهیت آن معلوم نشده است. از این رو، می توان این گونه نتیجه گرفت که در تحلیل امر زیبا تخیل صرفاً آن لحظه در فرآیند حکم است که با قانون مندی فاهمه به نحو کلی متحد شده است.

اما باید توجه داشت که نقش تخیل در بخش استنتاج استعلایی حکم ذوقی ماهیتی متفاوت از رویکرد تحلیل امر زیبا به آن دارد. کانت در بخش استنتاج استعلایی تلاش می کند که ضرورت انتقال پذیری اعتبار کلی لذت - و نه خود لذت را - نخست به واسطه قابلیت انتقال پذیری قوای شناختی ما به طور کلی تبیین کند و سپس برای چنین انتقال پذیری قوه حس مشترک^۱ را فرض بگیرد و حتی اثبات کند، اما نقش تخیل در این دو فرآیند با یکدیگر متفاوت است. کانت در قابلیت انتقال پذیری قوای شناختی ما به طور کلی، همسو با آن چه در تحلیل امر زیبا ارائه داده است تخیل را در نسبتی هماهنگ با فاهمه قرار می دهد و تلاش می کند که این نسبت هماهنگ را میان تمام افراد دارای اعتبار کلی لحاظ کند. از این منظر کارکرد تخیل همانند کارکرد آن در تحلیل امر زیبا، کارکردی اپیستمولوژیک است، اما آنجا که کانت تخیل را در ارتباط با Sensus communis (حس مشترک) به کار می برد، تخیل دیگر ماهیتی صرفاً معرفت شناختی ندارد، بلکه در ارتباط با حس مشترک کشف کننده اصلی وجودی و کاملاً عینی - دیگران - برای حکم ذوقی است که ضرورت اعتبار کلی حکم ذوقی را تبیین می کند. اکنون سعی می کنیم به این

1. sensus communis

دو حالت مطرح شده برای تخیل در استنتاج استعلایی حکم ذوقی پردازیم.

اگر به بخش استنتاج استعلایی حکم ذوقی توجه کنیم، درمی‌یابیم که اینجا نیز کانت از رابطه تخیل و فاهمه به مثابه قوای شناختی ما به‌طور کل بحث به میان می‌آورد و آن چه درباره تناسب میان تخیل و فاهمه می‌گوید در اینجا نیز همانند تحلیل امر زیبا در خدمت حکم ذوقی نیست، بلکه در خدمت وجه ایستمولوژیک قوای شناختی سوژه قرار دارد. گودلی معتقد است که کانت در استنتاج استعلایی حکم ذوقی «حکم زیبایی شناختی را نه تنها به عنوان احکام شناختی به‌طور کل، بلکه به عنوان احکامی که با ابژه مطابقت دارند، یعنی احکام شناختی که در تمهیدات توصیف شده‌اند در نظر می‌گیرد» (Goudeli, 2002, p. 54).

به عبارت بهتر، احکام زیبایی شناختی صرفاً به عنوان احکامی که زیر مجموعه احکام شناختی هستند مد نظر قرار می‌گیرند و انتقال‌پذیری مربوط به احکام زیبایی شناختی نیز صرفاً از آن جهت ضرورت پیدا می‌کنند که بتوانند صورت مطابقت با ابژه را فراهم سازند (Goudeli, 2002, p. 54).

آلیسون نیز معتقد است که تناسب میان قوای شناختی در استنتاج استعلایی که منجر به بازی آزاد می‌شود صرفاً تلاشی است برای تبیین حکم ذوقی به‌واسطه خصلت‌های ایستمولوژیک (Allison, 2002, p. 154). از این‌رو، انتقال‌پذیری، معطوف به شناخت به‌طور کل است و در مورد حالات مختلف قوای ذهنی مطرح می‌شود و ربطی به حکم ذوقی ندارد (Allison, 2002, pp. 151-152).

پس «هدف استنتاج استعلایی هدفی ایستمولوژیک است و حکم ذوقی به شرایط شناخت دیگران تقلیل می‌یابد. یعنی به آنها یک حالت ذهنی خاص نسبت می‌دهد حتی اگر این حالت با قرار دادن یک ابژه تحت مفهومی خاص مرتبط نباشد» (Guyer, 1997, p. 223). از همین‌رو، در بخش استنتاج استعلایی حکم ذوقی، تناسب میان تخیل و فاهمه تناسبی است که کانت از آن برای مقاصد معرفت‌شناختی چنان‌که در نقد عقل محض و تمهیدات آمده است، استفاده می‌کند.

با توجه به آن چه که در مورد رابطه تخیل و فاهمه در تحلیل امر زیبا و استنتاج استعلایی حکم ذوق گفته شد، متوجه می‌شویم که تناسب موصولی تخیل و فاهمه در هر دو بخش ماهیتی ایستمولوژیک دارند و در آنها تخیل صرفاً به عنوان امری که باید با فاهمه هماهنگ شود مد نظر واقع شده است.

اما دیدگاه کانت نسبت به تخیل در آنجا که از قوه ذوق به مثابه نوعی حس مشترک بحث به میان می‌آورد، کاملاً متفاوت است. کانت در اینجا تخیل را همچون امری می‌داند که در دل عمل تأمل واقع می‌شود و تصور مورد نیاز برای عمل حکم را فراهم می‌سازد و بعد از آن در *Sensus communis*

(حس مشترک) ادغام می‌شود تا عملکرد آن را جهت بخشد (Arendt., 1992, p. 68).

برای توضیح این مسئله باید توجه کنیم که کانت تا سال ۱۷۸۷ نقد قوه حکم را نقد ذوق^۱ نام‌گذاری می‌کرد. از نظر کانت، نقد ذوق بهترین عنوان ممکن برای حوزه امور زیبا به‌شمار می‌آمد. او هیچ‌گاه تلاش نکرد که به جای ذوق و ذائقه از شنوایی یا بینایی که اتفاقاً امکان حصول توافق بر آنها بسیار بیش‌تر از ذائقه است، استفاده کند. از اینجا روشن می‌شود که «ذائقه» احساسی بسیار شخصی و خصوصی یا به بیان دیگر، سوژکتیو است که نه‌تنها نمی‌توان آن را به صورت تصاویر یا ملودی‌ها – چنان‌که در مورد بینایی و شنوایی صادق است – دوباره در ذهن حاضر کرد، بلکه امکان توافق بر سر آن نیز ناممکن است (Arendt., 1992, p. 66). بنابراین، ذوق، احساسی مطلقاً سوژکتیو است که امکان هرگونه حکم کلی را منتفی می‌سازد، اما کانت دقیقاً به این نوع حس شخصی در نقد قوه حکم نیاز دارد. از نظر او، حکم ذوقی یا زیبایی‌شناختی در مرحله اول باید کاملاً شخصی باشد، پس حکم ذوقی حکمی است که «در آن به صرف احساس لذت شخصی خود از یک عین... حکم می‌کنیم» (کانت، ۱۳۸۸، ص ۲۱۸).

از اینجا روشن می‌شود که ذوق و ذائقه شرط شخصی بدون کامل را برای حکم ذوقی فراهم می‌نماید، اما نکته مهمی که باید به آن توجه داشت این است که اولاً آنچه ذائقه در اختیار ما می‌گذارد، صرفاً یک تأثیر حسی مستقیم است و از این‌رو، حکم نیست و ثانیاً، قابلیت اجماع و توافق با دیگران را ندارد. او در این مرحله تخیل را نوعی عملکرد می‌داند که تصور مناسب برای عمل حکم فراهم می‌آورد (Arendt, 1992, p. 67). در واقع، تخیل از آنجا که «قوه حاضر ساختن آن چیزی است که دیگر در آگاهی حضور ندارد» تأثیر مستقیم ابژه مورد ادراک را زایل می‌سازد و از آن نوعی بازنمایی^۲ یا تصور غیرمستقیم ایجاد می‌کند و این تصور غیرمستقیم دقیقاً داده‌ای است که حکم تأملی یا عمل تأمل^۳ به آن نیازمند است (Arendt, 1992, pp. 66-67).

اما چرا تصور غیرمستقیم یا حالت بازنموده تأثیر مستقیم ادراک برای حکم تأملی مورد نیاز است؟ پاسخ کانت این است که آن چه از طریق تأثیر مستقیم ابژه رضایت ما را ایجاد می‌کند تنها امر خوشایند^۴ است: «می‌توان این قبیل لذت را از آنجا که از طریق حواس به ذهن منتقل می‌شود و بنا براین، در قبال آن منفعل ایم، لذت خوش آمدن نامید» (کانت، ۱۳۹۰، ص ۲۲۲). پس در اینجا به عملی از سمت تخیل نیاز داریم که ابژه را از حالت تأثیر مستقیم درآورد و به جای آن تصور یا بازنموده تأثیر حسی مستقیم ابژه

1. critigne of the taste
2. representation
3. operation of reflection
4. gratifying

را در اختیار ما قرار دهد. تنها با وجود چنین امری است که عمل حکم تأملی یا زیبایی‌شناختی که ما را از حالت انفعال خارج می‌کند و در موقعیت حکم قرار می‌دهد، میسر می‌شود. پس عمل حکم تأملی زیبایی‌شناختی «فقط وقتی میسر است که شخص تا حد ممکن ماده حالت تصویری خود یعنی تأثیر حسّی را کنار بگذارد و تنها به ویژگی‌های صوری تصور یا حالت تصویری خود قناعت کند» (کانت، ۱۳۹۰، ص ۲۲۴). با توجه به آن چه گفتیم تخیل به‌واسطه حذف تأثیر حسّی مستقیم ابژه و فرآوردن بازنموده تصویری آن - که کانت آن را صورت می‌نامد - داده مورد نیاز برای تأمل محض را فراهم می‌آورد. همان‌طور که گفته شد، حکم ذوقی باید در ابتدا کاملاً شخصی و سوژکتیو باشد، یا به بیان دیگر، حکم تأملی زیبایی‌شناختی از آنجا که در مورد احساس من در قبال یک ابژه خاص است، باید جزئی باشد، اما این حکم جزئی به مثابه نمونه‌ای از قاعده‌ای که آن را نمی‌شناسیم باید برای همه افراد معتبر و از این‌رو، دارای اعتبار همگانی باشد و از این طریق ضرورت یابد (همان، ص ۳۶:۲۱۸). کانت معتقد است که برای به دست آوردن اعتبار کلی حکم جزئی زیبایی‌شناختی به *sensus communis* نیاز داریم. در اینجا باید متذکر شویم که حس مشترک (*common sence*) معادل مناسبی برای اصطلاح لاتینی که کانت تحت عنوان *sensus communis* از آن استفاده می‌کند نیست؛ زیرا «اصطلاح *common sence* عمدتاً به‌واسطه برکلی، هیوم و مکتب اسکاتلندی معنای خاصی داشت: فهم سلیم در برابر شکاکیت، یاوه‌گویی و مهملات، اما این اصلاً آن معنایی نیست که کانت از *gemeinsinn* یا *sensus communis* در نظر دارد» (ونزل، ۱۳۹۵، ص ۱۷۵-۱۷۴).

پس باید توجه داشت که *sensus communis* معادل *common Sence* (حس مشترک) که بیش‌تر در سنت فلسفه انگلیسی از آن استفاده می‌شود، نیست. به‌علاوه کانت خود متذکر می‌شود که *sensus communis* معادل فهم مشترک انسان‌ها *common understanding* نیز نیست؛ زیرا فهم مشترک انسانی شامل تمام انسان‌ها می‌شود و آنها را از حیوان و خدا جدا می‌سازد (Arendt, 1992, p. 70). از نظر کانت، *sensus communis* یک حس اضافه^۱ بر دیگر حواس انسانی است که سوژه را تبدیل به موجودی اجتماعی می‌سازد (Arendt, 1992, p. 70). حس مشترک سبب می‌شود که سوژه بتواند احکام ممکن دیگران را نیز به حساب آورد و از این‌رو، خود را با «عقل جمعی انسانی» سازگار کند: «اما از حس مشترک باید ایده یک حس مشترک همگانی یعنی یک قوه داور را فهمید که در تأملش طرز تصورهای همه انسان‌های دیگر را (به نحو پیشین) در اندیشه به حساب می‌آورد تا حکم خویش را با عقل جمعی انسانی سازگار کند» (کانت، ۱۳۸۸، ص ۲۲۴: ۴۰)، اما *sensus communis* این کار را چگونه انجام می‌دهد؟ پاسخ کانت این است که *sensus communis* چنین کاری را به‌واسطه اتحاد با تخیل انجام می‌دهد (Arendt, 1992, p. 72). کانت معتقد است برای آن‌که بتوانیم با «عقل جمعی انسانی» هماهنگ شویم و از این‌رو، حکم

1. extra sence

جزئی ما در مورد امر زیبا قابلیت اعتبار همگانی پیدا کند و همواره حکم ما به عنوان حکم عضوی از جامعه پذیرفته شود باید بتوانیم از شرایط ذهنی خصوصی خویش فراتر رویم و با لحاظ کردن احکام ممکن - و نه بالفعل - دیگر افراد جامعه به نوعی «نظرگاه کلی» دست‌یابیم (Arendt, 1992, p. 72). در اینجا نیز به عملی از ناحیه تخیل نیازمندیم. در واقع تنها تخیل می‌تواند چنین امکانی را در اختیار سوژه بگذارد که شرایط ذهنی خصوصی خود را انتزاع کند و در همان حال احکام ممکن دیگران را مد نظر قرار دهد. به عبارت بهتر تخیل سوژه را به حاکم تأمل تبدیل می‌کند. در واقع، تخیل این امکان را برای *sensus communis* فراهم می‌کند تا حاکم تأمل بتواند: «حکم خویش را با عقل جمعی انسانی سازگار کند و از توهم برخاسته از شرایط خصوصی ذهنی که به سهولت می‌تواند عینی پنداشته شوند و بر حکم تأثیری زیانبار می‌نهند بگریزد. این کار بیشتر از طریق مقایسه حکم ما با احکام ممکن دیگران صورت می‌گیرد تا با احکام بالفعل آنان و با قرار دادن خودمان به جای هر کس دیگر با تجرید از محدودیت‌هایی که به‌طور عرضی به داوری ما پیوسته‌اند...» (کانت، ۱۳۸۸، ص ۲۲۵: ۴۰)

پس تخیل در *sensus communis* ادغام می‌شود و امکان دسترسی به احکام ممکن دیگران را درباره یک ابژه خاص - در اینجا زیبایی - فراهم می‌کند. معنای اعتبار کلی حکم ذوقی همین کارکردی است که حاکم تأمل می‌تواند به‌واسطه تخیل دریافت کند. همان‌طور که می‌دانیم معنای ضرورت حکم تأملی نیز دقیقاً به‌دست آوردن همین اعتبار کلی حکم است. پس می‌توان نتیجه گرفت که ضرورت نمونه‌وار حکم زیبایی‌شناختی به‌واسطه تخیل فراهم می‌شود.

چنانکه گفتیم تخیل به‌واسطه همکاری‌اش با عمل تأمل حضور بی‌واسطه ابژه ادراک را به‌بازنموده‌ای از آن ابژه که حامل صورت آن است تبدیل می‌کند و این‌بازنموده‌صوری همان امری است که شخص می‌تواند به عنوان حاکم بی‌غرض و بی‌علاقه در مورد آن حکم کند. از طرف دیگر، تخیل این امکان را برای شخص فراهم می‌آورد که شرایط شخصی و خصوصی خود را کنار بگذارد تا از طریق مقایسه حکم خود با احکام ممکن دیگران به توافق معتبری با آنها دست یابد. کانت به‌واسطه تخیل در این فرآیند به این نکته اشاره می‌کند که همواره «امری غیر سوبرژکتیو و کاملاً عینی در آن چه به نظر می‌آید که یک حس با بیش‌ترین قدرت سوبرژکتیو و شخصی باشد وجود دارد که عبارت است از دیگران» (Arendt, 1992, p. 67).

همان‌طور که گفته شد ضرورت حکم زیبایی‌شناختی از آن جهت است که برای دیگران نیز دارای اعتبار یکسان است. پس می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که تخیل به عنوان عامل امکان ضرورت حکم زیبایی‌شناختی باید همواره مبنایی غیر سوبرژکتیو و عینی را برای حکم فراهم کند تا حکم به‌واسطه لحاظ کردن آن بتواند خود را گسترش دهد و ضرورت پیدا کند. پس ضرورت حکم زیبایی‌شناختی که ضرورت نمونه‌وار نام دارد نوعی ضرورت است که به‌واسطه حاضر شدن دیگران به عنوان امور عینی در ارتباط با حکم حاکم تأمل باید حاصل شود تا حکم بتواند در ارتباط با احکام ممکن دیگران مورد ارزیابی

قرار گیرد. از نظر کانت جایگاه دیگران جامعه است و حکم ذوقی - زیبایی‌شناختی تنها در رویارویی با این دیگران اجتماعی است که مجال ظهور می‌یابد: «انسانی که در جزیره‌ای متروک، یکه و تنها رها شده باشد، نه کلبه‌اش را خواهد آراست نه خودش را... تنها در جامعه است که به خاطرش خطور می‌کند نه تنها انسان، بلکه به سلیقه خود انسانی آراسته باشد (آغاز تمدن). پس از این روست که او را کسی می‌دانیم که هم مایل، هم مستعد انتقال لذت خود به دیگران است و به شیئی که نتواند با اشتراک با دیگران از آن احساس خرسندی کند راضی نمی‌شود» (کانت، ۱۳۸۸، ص ۴۱:۲۲۹) باید توجه داشت که کانت دیگران اجتماعی را در دو لحظه از حکم ذوقی مورد بررسی قرار می‌دهد. نخست دیگران در فرآیند صدور حکم ذوقی مورد نظر هستند و سپس دیگران بعد از صدور حکم، مورد توجه واقع می‌شوند (همان، ص ۴۱:۲۲۸) در جریان صدور حکم از آنجا که حکم ذوقی باید بدون علاقه و بی‌غرض باشد، حکم ذوقی نمی‌تواند دیگران را به شیوه‌ای تجربی در جامعه لحاظ کند از این رو، به مدد تخیل استعلایی که با *sensus communis* متحد است آنها را به عنوان دیگرانی که در جامعه حضور دارند فرض می‌گیرد و تلاش می‌کند احکام ممکن آنها را در حکم ادغام سازد و از این طریق به حکم ذوقی ضرورت بخشد. به عبارت ساده‌تر، حصول ضرورت حکم ذوقی به واسطه کارکرد تخیل که فراهم آورنده دیگران است در فرآیند صدور حکم ممکن می‌شود، اما کانت معتقد است که بعد از صدور حکم، حکم می‌تواند واجد علاقه تجربی شود: «... حکم ذوقی که توسط آن چیزی زیبا اعلام می‌شود نباید دارای هیچ علاقه‌ای به عنوان مبنای ایجابی خود باشد، اما این نتیجه حاصل نمی‌شود که پس از این که به مثابه یک حکم زیبایی‌شناختی محض داده شد هیچ علاقه‌ای نمی‌تواند با آن متحد شود» (همان) از نظر کانت این علاقه تجربی که بعد از صدور حکم با حکم ذوقی متحد می‌شود این است که «زیبا تنها در جامعه خوشایند است» (همان) پس می‌توان گفت بواسطه تخیل استعلایی دیگران به عنوان دیگرانی عینی برای حکم فرض می‌شوند و از این طریق امکان صدور حکم که ضرورت داشتن آن است فراهم می‌شود. این دیگران اجتماعی بعد از صدور حکم به مثابه علاقه تجربی با حکم ذوقی محض متحد می‌شوند.

نتیجه‌گیری

نقشی که کانت برای تخیل در نقد عقل محض فراهم می‌کند مبتنی است بر وحدت دادن به کثرات از طریق ادراک توسط تصویر، تجسم دادن به زمان و مکان به مثابه کل، فراهم آوردن وحدت این همانی خودادراکی نفسانی و تولید شاکله برای اعمال مقولات.

تمام این کارکردهای تخیل در نقد عقل محض چنان عمل می‌کنند تا امکان اطلاق مقولات فاهمه حاصل شود. از این طریق قوانین علمی تجربی متعین می‌شوند. از نظر کانت هیچ‌کدام از مقولات فاهمه

قابلیت اطلاق بر شهود حسّی را نخواهند داشت اگر کثرت شهودهای حسّی قبلاً توسط زمان و مکان وحدت نیافته باشد و در ارتباط با خودادراکی نفسانی به سوژه‌ای این همان با خود تعلق نگرفته باشد و از طرف دیگر، اگر مقولات فاهمه شاکله‌بندی نشده باشند. پس عملکرد تخیل در نقد عقل محض چنان اساسی است که بدون در نظر گرفتن آن هیچ عینیتی برای قانون تجربی حاصل آمده توسط فاهمه و شهود قابل حصول نخواهد بود و حتی خود تجربه به مثابه قانون امکانش را از دست خواهد داد. بدین ترتیب می‌توان فهمید که تخیل چگونه عینیت احکام مربوط به فاهمه را فراهم می‌سازد.

از طرف دیگر، کانت در نقد قوه حکم در مجموع دو کارکرد اساسی را برای تخیل در نظر می‌گیرد. او در تحلیل امر زیبا و استنتاج استعلایی حکم ذوقی، دو رویکرد نسبت به تخیل دارد. نخست در تحلیل امر زیبا و انتقال‌پذیری حکم ذوقی براساس انتقال‌پذیری قوای شناختی در استنتاج استعلایی، تخیل را با فاهمه وارد نوعی بازی می‌کند. براساس این بازی نوعی هماهنگی میان تخیل و فاهمه به عنوان قوای شناختی ما به‌طور کل ایجاد می‌شود که منشأ لذت است. دغدغه اساسی کانت در اینجا که تخیل و فاهمه را در تناسب با یکدیگر مطرح می‌کند دغدغه‌ای اپیستمولوژیک است که ربط آن را نمی‌توان با حکم ذوقی-زیبایی شناختی تبیین ساخت. از این منظر احکام ذوقی-زیبایی شناختی زیرمجموعه احکام شناختی قرار می‌گیرند و تلاش دارند که مبنایی شناختی را براساس انتقال‌پذیری کلی قوای شناختی ما برای انطباق حکم با ابژه فراهم آورند. از طرف دیگر، در استنتاج استعلایی حکم ذوقی رویکرد دیگری نسبت به تخیل وجود دارد. در این رویکرد تخیل با عمل تأمل و *sensus communis* متحد می‌شود. تخیل در اتحاد با عمل تأمل صورت‌بازنموده ادراک را فراهم می‌کند که داده لازم برای اعمال حکم تأملی است. از طرف دیگر، تخیل به‌واسطه حذف شرایط خصوصی سوژه و به‌وجود آوردن امکان مقایسه حکم سوژه با احکام ممکن دیگران، شرط انتقال‌پذیری حکم ذوقی-زیبایی شناختی را براساس *sensus communis* فراهم می‌کند که در واقع، فراهم آوردن امکان ضرورت برای آن است.

اما تخیل به‌واسطه *sensus communis* به امری غیرابزکتیو و عینی دست می‌یابد که عبارت است از دیگران. اگر دیگران به عنوان افرادی عینی که دارای احکام ممکن هستند در نظر گرفته نمی‌شدند، اعتبار کلی معتبر برای حکم ذوقی-زیبایی شناختی حاصل نمی‌آمد از این‌رو، ضرورت آن نیز از دست می‌رفت، اما تخیل عنصر دیگران را برای حکم ذوقی-زیبایی شناختی فراهم می‌آورد.

با توجه به آن چه گفته شد در می‌یابیم که نقش تخیل در نزد کانت بسیار اساسی است به‌گونه‌ای که هم عینیت احکام تعینی مربوط به فاهمه را می‌توان به‌واسطه آن فراهم کرد و هم شرایط معین برای حصول ضرورت حکم ذوقی-زیبایی شناختی را از آن مشتق ساخت. از نظر کانت تخیل فراهم‌آورنده عینیت در هر دو حوزه است.

فهرست منابع

- راجرسون، کنت. (۱۳۹۴). هماهنگی خیال و فاهمه. (ترجمه علی سلمانی). تهران: نشر حکمت.
- عبدالکریمی، بیژن. (۱۳۹۱). هایدگر و استعلا (شرحی بر تفسیر هایدگر از کانت). تهران: نشر ققنوس.
- کانت، ایمانوئل. (۱۳۹۰). نقد عقل محض. (ترجمه بهروز نظری). تهران: نشر نی.
- کانت، ایمانوئل. (۱۳۸۸). نقد قوه حکم. (ترجمه عبدالکریم رشیدیان). تهران: نشر نی.
- کورتر، اشتفان. (۱۳۸۰). فلسفه کانت. (ترجمه عزت‌الله فولادوند). تهران: نشر خوارزمی.
- هارتناک، یوستوس. (۱۳۸۷). نظریه معرفت در فلسفه کانت. (ترجمه غلامعلی حداد عادل). تهران: هرمس.
- هلموت ونزل، کریستین. (۱۳۹۵). مسایل و مفاهیم کلیدی زیبایی‌شناسی کانت. (ترجمه داوود میرزایی و مانیا نوریان). تهران: نشر حکمت.
- ماحوزی، رضا. (۱۳۹۴). کانت و خویشاوندی عقل و خیال در زیبایی هنری. پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز. ۹ (۱۶). ۱۷۷-۱۹۶.

References

- Allison, H. (2001). *Kant's Theory of Taste*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Allison, H. (1983). *Kant's Transcendental Idealism*. London : Yale University Press.
- Arendt, H. (1992). *Kant's Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goudeli, K. (2002). *Challenges to German Idealism: Schelling, Fichte and Kant*. Gordonsville, United States. : Springer.
- Guyer, P. (1997). *Kant and the Claims of Taste*. Cambridge: the Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Guyer, P. (2008). *Knowledge, Reason and Taste*. New Jersey, United States : Princeton University Press.
- Kant, I. (1998). *Critique of Pure Reason*. Translated and Edited by Paul Guyer and Allen W. Wood. Cambridge : The Press Syndicate of the University of Cambridge.

References in Arabic / Persian

- Abdul Karimi, B. (1391 SH). *Heidegger va Este'la (sharhi bar tafsir-i Heidegger az Kant) [Heidegger and the transcendent, an explanation on Heidegger's commentary by Kant]*. Qoqnus Publications.
- Hartnack, J. (1387 SH). *Kant's Theory of Knowledge*. Translated into Persian as: *Nazriye-i Ma 'rifat dar Falsafa-i Kant (the theory of knowledge in Kant's philosophy)*, by: Gholam Ali Haddad Adil. Hermes Publications.
- Helmut Wenzel, C. (1395 SH). *An Introduction to Kant's Aesthetics: Core Concepts and Problems*. Translated into Persian as: *Masa'il va Mafahim-i Kilidi-i Zibai Shenasi-i Kant*

- (*core concepts and problems of Kant's Aesthetics*), by: Davud Mirzai & Mania Nourian. Hekmat Publications.
- Kant, I. (1388 SH). *A Critique of Judgment*. Translated into Persian as: *Naqd-i Quvve-i Hukm (a critique of the faculty of judgment)*, by: Abdul Karim Rashidian. Ney Publications.
  - Kant, I. (1390 SH). *A Critique of Pure Reason*. Translated into Persian as: *Naqd-i Aql-i Mahz*, by: Behrouz Nazari. Bagh-i Ney Publications.
  - Korner, S. (1380 SH). *Kant*. Translated into Persian as: *Falsafa-i Kant (Kant's philosophy)*, by: Izzatullah Fuladvand. Khwarazmi Publications.
  - Mahouzi, R. (1394 SH). Kant and the Relation between Imagination and Reason in the Beauty of Art. *Journal of Philosophical Investigations*. Vol. 9, no. 16, p. 177-196
  - Rogerson, K. (1391 SH). *The Problem of Free Harmony in Kant's Aesthetics*. Translated into Persian as: *Kant, Hamhangi-i Khiyal va Fahime (Kant: the harmony between imagination and understanding)*, by: Ali Salamni. Hekmat Publications.

